

האל והעולם

שלום.

בחסרונו של הרב עמית. ננסה לחשוב על השינויים ביחס בין העולם ואין הא-ל עם פרוץ העת החדשה המוקדמת. נלמד מעט רמב"ם וננסה להשוות בינו ובין המהר"ל (מאה 16) ורמח"ל (סוף מאה 17). אליעזר.

א. רמב"ם.

1. משנה תורה, הלכות עבודה זרה.

- (א) בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים היה וזו היתה טעותם אמרו הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמיים המשמשים לפניו ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבודו כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להן קרבנות ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה וזה היה עיקר עבודת כוכבים וכך היו אומרים עובדיהם היודעים עיקרה לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה הוא שירמיהו אומר מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא כלומר הכל יודעים שאתה הוא לבדך אבל טעותם וכסילותם שמדמים שזה ההבל רצונך הוא:

(ב) ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עבדו כוכב פלוני או כל הכוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך ובנו לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוות לו כל העם הנשים והקטנים ושאר עמי הארץ ומודיע להם צורה שבדה מלבו ואומר זו היא צורת הכוכב פלוני שהודיעוהו ונבואתו והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ותחת האילנות ובראשי ההרים ועל הגבעות ומתקבצין ומשתחווים להם ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וראוי לעובדה וליראה ממנה וכהניהם אומרים להם שבעבודה זו תרבו ותצליחו ועשו כך כך ואל תעשו כך וכך והתחילו כוזבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך ופשט דבר זה בכל העולם לעבוד את הצורות בעבודות משונות זו מזו ולהקריב להם ולהשתחוות וכיון שארכו הימים נשתכח השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הכירוהו ונמצאו כל עם הארץ הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותם להשתחוות לה ולעבדה ולהשבע בשמה והחכמים שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהן מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגללם ולדמותן אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו:

(ג) כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו כי אי אפשר שיסבב את עצמו ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושקע באור כשדים בין עובדי כוכבים הטפשים ואביו ואמו וכל העם עובדי כוכבים והוא עובד עמהם ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננתו הנכונה וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו וידע שכל העולם טועים ודבר שגרם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם וכן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו כיון שהכיר וידע התחיל להשיב תשובות על בני אור כשדים ולערך דין עמהם ולומר שאין זו דרך האמת שאתם הולכים בה ושיבר הצלמים והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה

העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך כדי שיכירוהו כל הברואים הבאים וראוי לאבד ולשבר כל הצורות כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מדמים שאין שם אלוה אלא אלו כיון שגבר עליהם בראיותיו בקש המלך להורגו ונעשה לו נס יוצא לחרן והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד...

2. מורה נבוכים חלק שלישי פרק לב

התשובה לשלוש שאלות אלה וכל כיוצא בהן היא תשובה אחת כללית, והיא שאף-על-פי שהנסים הם השתנות טבעו של נמצא מפרטי הנמצאים, הרי את טבעם של פרטי בני-אדם אין האל משנה בשום אופן על דרך הנס. בגלל העיקרון הגדול הזה אמר: מי יתן והיה לבבם זה להם [ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים, למען ייטב להם ולבניהם לעולם] (דברים ה', 26) משום כך באו הציווי והאיסור והשכר והעונש. כבר הבהרנו יסוד זה על ראיותיו בכמה מקומות בחיבורינו. לא אמרנו זאת מכיוון שאנו מאמינים ששינוי טבע אחד מפרטי בני-אדם יקשה עליו יתעלה. אדרבה, זה אפשר, נמצא בגדר היכולת. אבל הוא לא חפץ בזה מעולם ולא יחפוץ בו לעולם בהתאם לעקרונות התורה. לו היה בחפצו לשנות את טבעו של כל פרט מקרב בני-אדם למה שהוא יתעלה רוצה מאותו פרט, שליחת הנביאים וכל מתן המצוות היו לריק.

ב. מהר"ל – הקדמה שניה לספר 'גבורת ה'.

- נפלאות והאותות והמופתים שעשה הקדוש - חשבו- מה הפריע למהר"ל?
- ברוך הוא בעולמו והודיע גבורותיו לבאי עולמו, ראוי להודיע דרכם וענינם כדי - מה המסקנות של המר"ל לגבי המשמעות של המושגים 'נס וטבע'.

שיתברר מעשה אלהים. אף כי לבני ישראל המאמינים ואינם חוקרים בשכלם ובמחשבתם לדעת דברים הכמוסים אין צריך לזה, כי הם תמימי דרך הולכים בתורת ה', יאמינו לכל דברי התורה והנביאים, והאותות והמופתים שבאו בתורה ובנביאים, לא יתחכמו עליהם, ואצלם נודע כי ה' עושה גבורות ונפלאות וכל אשר חפץ בעולמו יעשה, הן להרוס הן לבנות, כחומר ביד היוצר ברצותו מרחיב וברצותו מקצר, כי הוא בראו מאין ועד אין יכול להשיבהו, כך הוא דעת המאמינים. אך באו אנשי חקרי לב החוקרים משכלם ומדעתם על ה' מתפלספים רוצים להתחכם על דברים הנסתרים, ודברים הנגלים והם אתם ולעיניהם, כמה וכמה הם, אשר זה אמר ככה וזה ככה, עד שבמהות שכל האדם ונשמתו ירבו הדעות והחקירות. אולם כולם רוח ודבר אין בהם, כי מה יוכל לדעת האדם בעל חומר, אף כי נתן אלהים בו דעת וחכמה, והנה דעתו וחכמתו מצטרפת אל החומר ויש לדעתו וחכמתו תבור ויחס אל החומר, איך ידע הדברים הנבדלים. וכמו שאין האדם מתחבר עם הנבדלים, כך לא יוכל לעמוד על עניניהם ועל מעשיהם, אם לא יד ה' עשתה זאת שהודיע דרכיו למשה ואחר כך לנביאים ומהם קבלו החכמים והודיעו לנו במדרשים ובדבריהם דברים הנעלמים הכמוסים. וכאשר אלו האנשים המתפלספים חקרו מדעתם ושכלם על מעשה ה', יש יצאו לדרך זר לגמרי, ואותם אין ראוי להזכיר את זכרם ואת דבריהם, אם לא כמו שאמרנו ז"ל (אבות פ"ב) הוי שקוד ללמוד כדי שתשיב לאפיקורס...

אבל כמו שיש לעולם הטבע סדר מסודר נוהג על פי טבעו כך יש לנסים סדר גם כן. כי הנסים בעולם, במה שיש לעולם קשור וחבור והתאחדות עם העולם הנבדל, ויש לזה סדר מסודר כי אין הדבוק ההוא רק בסדר מסודר, ומפני זה לא יתחדשו הנסים רק בזמן מן הזמנים ואינם תמימים. וכאשר נתן השם יתברך המן לישראל אל תאמר כלל שלא היה זה בסדר הראוי במציאות, והיה סדר עולם אז יוצא חוץ למציאות אשר ראוי שיהיה נוהג. כי כשם שראוי לעולם להיות נוהג על פי טבעו והנהגתו, כך ראוי לישראל במה שהם דבקים בעולם הנבדל שיהיו להם נסים מסודרים. הנה יש לנסים סדר מסודר מן השם יתברך, ואין דבר מן הנסים יקרא שנוי בנבראים, כי אנו אומרים כי הכל בסדר מסודר מן השם יתברך. לכך טעה ולא ידע המתפלסף דבר זה כלל, שאם ידע דבר זה היה לו להשיב אל לבו אף לפי אמונתו כי העולם על פי הסדר שסדר אותו יתברך, כמו כן יש לנפלאות סדר מסודר מאתו יתברך גם כן ואין זה שנוי במה שסדרו עליו. כי כמו שהשם יתברך סדרו על טבעו לפי הציור והמושכל, כך סדרו על דבר הבלתי טבעי לפי הציור והמושכל, ועוד יתבאר ענין זה. והנסים אשר הם בלתי טבעיים אין זה שינוי כלל, שכשם שראוי שיהיו מתהוים דברים בעולם לפי הטבע, כך ראוי שיהיו מתהוים בעולם דברים בלתי טבעיים על ידי

פועל הנבדל, ואם כן הדברים אשר הם טבעיים ואשר הם בלתי טבעיים ענין אחד. ואשר לא יבין ענין הבלתי טבעי יאמר כי זה חדש יוצא מסדר העולם, ואין הדבר כך כלל רק כמו שיש לטבע פעל הטבעי כך יש לבלתי טבע פעל הנבדל...

ג. רמח"ל- דעת תבונות .

- (א) אמרה הנשמה - תאותי ורצוני להתישב על קצת דברים מאותם שנאמר בהם (דברים ד, לט), "והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים", הרי הם מעיקרי אמונתנו שחייב כל האדם לרדוף אחרי ידיעתם, כל אשר תשיג ידו:
- (ב) אמר השכל - אנה פניך מועדות? הנה העיקרים הם י"ג, ועל איזה מהם תרצי להתבונן?:
- (ג) אמרה הנשמה - הנה כל העיקרים ה"ג הנה הם מאומתים אצלי בלי שום ספק כלל; אבל יש מהם שהם מאומתים לי וגם מובנים, ויש מהם שהם מאומתים לי באמונה, אך לא מבוארים מן ההבנה והידיעה:
- (ד) אמר השכל - איזה מאומתים לך, ואיזה מבוארים לך?:
- (ה) אמרה הנשמה - הנה מציאות ה', יחודו, נצחיותו, והיותו חוץ מן הגוף וכל מקרי גוף, חידוש העולם, נבואה, נבואת משה, תורה מן השמים ונצחיותה שלא תשתנה - כל הדברים האלה אני מאמנת ואני מבינתם, ואיני צריכה בהם ביאור; אבל ההשגחה, שכר ועונש, ביאת המשיח ותחיית המתים - מאמנת אני ודאי מפני חובת הדת, אבל הייתי חפצה לסבור בהם סברא שאשקוט בה:
- (ו) אמר השכל - מהו המתקשה לך בזה?:
- (ז) אמרה הנשמה - המסיבות הגדולות המתהפכות בעולם המראות תמיד לכאורה הפך ההשגחה ח"ו. כל שכן שאין הסברא רואה סוף הענינים להיכן הם מגיעים, מה רוצה האדון ב"ה בבריותיו, ולמה הוא מנהלם, ומה אחרית כל אלה; כי מעשי ה' ית' נראה בהם רוחב כל כך גדול שאין שום לב מכיל אותם. והייתי רוצה שתלמדני דרך ישרה להבין יושר הענינים האלה, מבלתי נטות ימין ושמאל:
- (ח) אמר השכל - אבל יש בכאן דברים קשים ועמוקים מאד, כגון, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, שנתקשו על גדולי החכמים והנביאים, ואפילו למשה רבנו ע"ה, שאי אפשר להשיגם:
- (ט) אמרה הנשמה - הפרטים שלא אוכל להבין - הנה אניח. אך שהכללים לפחות יהיו בידי ישרים, שאדע על כל פנים עצה וסברא ישרה בכל רוחב הדברים האלה. ואז מה שלא תשיגה ידיעתי - אומר לעצמי, לא עליך המלאכה לגמור:
- (י) אמר השכל - זה ודאי, שהקב"ה הקים עולמו על המשפט, ומנהגו במשפט ישר ונאמן; וזה הדבר תראי אותו ברור בלי שום ספק, וכמו שהעיד הרועה הנאמן (דברים לב, ד), "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא":
- (יא) אמרה הנשמה - יושר המשפט הזה ועומק העצה השלמה הזאת שזכרת, הוא מה שאני חפצה לשמוע ממך באר היטב, דבר על בוריו:
- (יב) אמר השכל - אך מה שצריך לברר ראשונה, הוא ענין מציאות האדם והעבודה המוטלת עליו, לדעת מהו התכלית הנרצה בכל זאת:
- (יג) אמרה הנשמה - זה ודאי ענין שמבקש עיון הרבה להבינו על בוריו בכל חלקיו:
- (יד) אמר השכל - היסוד הראשון שעליו עומד כל הבנין הוא, שרצה הרצון העליון שיהיה האדם משלים את עצמו ואת כל הנברא בשבילו, וזה עצמו יהיה זכותו ושכרו. זכותו - לפי שנמצא שהוא מתעסק ויגע להשיג השלמות הזה, וכשישיגהו - יהיה נהנה רק מיגיע כפיו וחלקו מכל עמלו. שכרו - שהרי סוף סוף הוא יהיה המושלם, ויהיה מתענג בטובה לנצח נצחים:
- (טו) אמרה הנשמה - זה יסוד שכולל פינות רבות, והנני ממתנת לשמוע מה תבנה על היסוד הזה, שאז אבחין למפיע מה נכלל ביסוד הזה. אך דבר אחד אשאל תחלה בכלל, היש טעם למה רצה הרצון העליון בדבר הזה?:
- (טז) אמר השכל - הטעם פשוט, והוא תלוי בתשובת שאלה אחרת, שהיא, למה רצה הבורא ב"ה לברוא נבראים?:
- (יז) אמרה הנשמה - תשיב אתה לך ולי מלתא דשויה לתרווייהו: